

УДК 378.1 : 378.14. 001.76

© 2009

*Тендітник В.С., кандидат сільськогосподарських наук, завідувач кафедри ТППТ
Полтавська державна аграрна академія*

ІННОВАЦІЇ – НЕОБХІДНА УМОВА ДО ЯКІСНИХ ЗМІН У РОБОТІ Й ВИЖИВАННІ КАФЕДРИ

Рецензент – кандидат філософських наук С.В. Шейко

Важливо не те місце, яке ми займаємо,
а той напрям, в якому ми рухаємося.

Л.М. Толстой

Показана необхідність підтримки інновацій, впровадження наукових досліджень та ініціатив у галузі освіти, як умови подальшого розвитку кафедри і навчального закладу цілому, особливо за тієї вкрай складної ситуації, в якій сьогодні опинилася вища школа, й яка потребує також змін у підході до розгляду різних питань. Особливо наголошується на необхідності змін у питаннях соціального характеру й моралі – основи виховання студентської молоді – та до підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу вузів і, зокрема, завідувачів кафедр.

Ключові слова: *освіта, наука, кафедра, інновації, управління персоналом, мораль, виховання, підвищення кваліфікації.*

Щоб ефективно господарювати, потрібно перевести виробництво на високі технології, а це, в свою чергу, потребує масової підготовки висококваліфікованих кадрів при наявності сучасної системи освіти, що обов'язково включає інновації в процесі самого навчання. Водночас, сьогодні ми є свідками небаченого досі падіння попиту на наукові знання і підготовлених спеціалістів, оскільки «наука і освіта не стали основними пріоритетами соціально-економічної політики держави, яка виділяє на освіту лише 4% від ВВП, тоді як у країнах Європи цей показник становить 10-15%» [4].

Стосовно науки, то тут стан ще гірший. Рівень фінансування науки в Україні у 100 (!) разів нижчий, порівняно зі США, і вчетверо – в порівнянні з Росією. Лише за останні 5 років за межі нашої країни виїхало 720 докторів і кандидатів наук [7]. Такий відтік кваліфікованих кадрів свідчить про недовіру фінансування науки, яке здійснюється за залишковим принципом.

Не зважаючи на таке скрутне становище, в останній час у вузівських колективах все частіше ведеться мова стосовно інноваційних технологій у навчальному процесі. Чи можливе нині впровадження таких технологій у вищому навчаль-

ному закладі? Так! І хто ж повинен впроваджувати їх у навчальний процес? Кафедра. З нашого погляду, саме кафедра вузу та її керівник, передусім, відповідають за якість навчання й підготовки студентів до їх майбутньої діяльності в складних умовах ринкової економіки. Широка підтримка інновацій, впровадження наукових досліджень та ініціатив у галузі освіти, як свідчить досвід, сприяють подальшому розвитку навчального закладу.

Інновації у ВНЗ різноманітні: це впровадження інформаційних технологій (електронна бібліотека, дистанційне навчання, спеціалізований інтернет-сайт); широке використання технічних засобів навчання (телебачення, комп'ютерна та мультимедійна техніка й багато чого іншого). Однак рівень технічного забезпечення вищих навчальних закладів в Україні, особливо гуманітарного й аграрного спрямувань, вкрай низький. Тому якщо ВНЗ прагне не лише мати змогу вижити, а й розвиватися, необхідно адаптувати його колектив до змін у структурі ВНЗ, його завдань, спрямувати до участі у реалізації нових ідей і технологій.

Будь-яка технологія, як відомо, передбачає одержання продукту за наявності трьох факторів, зокрема: сировини, або предмету праці, самої праці та знаряддя виробництва. Стосовно нашої діяльності «сировина», або предмет праці, – це абітурієнти, які витримали вступні іспити чи тестування. Праця – це робота викладача у процесі підготовки майбутніх спеціалістів, що виражається в озброєнні студентів знаннями за допомогою знаряддя праці або засобів виробництва в якості різних форм навчального процесу (лекція, лабораторна чи практична робота, семінар, колоквиум і т.д.) і технічних засобів його забезпечення. У результаті взаємодії цих факторів ми одержуємо продукт праці, тобто молодого спеціаліста. Організовує ж цю взаємодію кафедра на чолі з її завідувачем, постійно підвищуючи

якість викладання. Результат у значній мірі залежить від досвіду, інтуїції й совісті самого завідуючого. Особисті якості та поведінка керівника, як, до речі, й усіх викладачів, є суттєвими складовими успіху, бо, як фігуально наголошував С.Д. Різник: «Кожен завідуючий – це унікальна особистість, а кожна кафедра – це унікальна комбінація особистостей» [3]. Однак провідним елементом у системі управління залишається керівник. На жаль, наші керівники кафедр у силу виробничих обставин змушені, в основному, виконувати те, чого їх не вчили. Нас ніхто не вчив управлінню персоналом, ми не вивчали педагогіку вищої школи, психологію формування взаємовідносин у колективі, ергономіку і таке інше. А наскільки доцільно було б навчити наших професорів і доцентів цього професійного мистецтва!

Для успішної організації процесу навчання та підвищення його якості необхідно, з нашого погляду, передусім організувати його в напрямі засвоєння нових для студентів теоретичних знань і практичних навичок, необхідних для їх майбутньої спеціальності, постійно оновлюючи методи організації навчальної, наукової та індивідуальної роботи. І ми цього досягаємо. Наприклад, факультет технології виробництва і переробки продукції тваринництва Полтавської державної аграрної академії відрізняється від інших, де студенти оволодівають аналогічною спеціальністю, але за абсолютно іншим навчальним планом. Навчальний план факультету ТВППТ академії порівняно з іншими й, навіть, із типовим [1] – новітній, оскільки він більш широко і з достатньою глибиною розкриває перед майбутніми спеціалістами сутність не лише процесів виробництва, а й процесів переробки виробленої продукції тваринництва. Наш студент вивчає ті навчальні дисципліни, які не вивчають студенти аналогічних факультетів аграрних ВНЗ, зокрема біохімію молока і м'яса, мікробіологію молока і м'яса, основи ветсанекспертизи продукції тваринництва, технохімконтроль якості й безпеки харчових продуктів, технологічні розрахунки, облік і звітність у галузі, технологію молока та молочних продуктів, технологію м'яса та м'ясопродуктів, основи проектування м'ясо- і молокопереробних підприємств і, навіть, інноваційні технології молока, м'яса й продуктів їх переробки. З точки зору переробки продукції тваринництва наш навчальний план є близьким (за змістовим компонентом) до навчального плану технологічної спеціальності Національного університету харчових технологій України (НУХТУ).

В умовах виконання даного плану в Полтавській державній аграрній академії була організована нова кафедра – кафедра технології переробки продукції тваринництва, хоча укомплектувати її від початку викладачами високої кваліфікації було утопією. Яку пропозицію чи допомогу могла надати академія доцентам або професорам інших установ із метою залучення їх на роботу в складі цієї кафедри? А ніякої. До того ж професорів, скажемо так, м'ясо-молокопереробників в Україні можна перерахувати на пальцях однієї руки. Тому ми пішли не шляхом пошуку ступенів і звань, а шляхом комплектування кафедри молоддю після закінчення магістратури та її систематичного удосконалення й професійного росту. Поряд із цим ми не відкидаємо можливості залучення спеціалістів і консультантів із провідних ВНЗ України. Таким чином, на перше вересня 2008-2009 навчального року заняття на кафедрі розпочали 13 викладачів, із яких – 9 основних і 4 сумісники. З 9 основних п'ятеро навчаються в аспірантурі або є пошукачами, із 4 сумісників двоє (50%) – аспіранти. Сьогодні, у зв'язку зі вступом до аспірантури, зі штату основних викладачів перейшли до категорії сумісників ще троє: О.В. Кодак, Т.С. Позднякова і Л.М. Островерха. Із решти шести троє в цьому році виходять на захист кандидатських дисертацій і одна – Н.В. Будник – із сумісників. Із 2009 року кафедра вже впродовж чотирьох наступних років поповниться «доморощеними» викладачами з науковим ступенем. У 2012 році матимемо управлінський потенціал, що на 100% складатиметься з викладачів із науковими ступенями та званнями при мінімумі сумісників, а, можливо, й без них. Іншими словами, формування резерву молоді й посадовий кар'єрний ріст на нашій кафедрі має місце. Кінцевий результат – професійний ріст і вдосконалення кваліфікації співробітників, значне підвищення їх трудової активності, а, значить, й ефективності діяльності колективу кафедри. І тому кафедра успішно вирішує всі проблеми організації навчальної, наукової, методичної та організаційної видів робіт, за що одержала позитивну оцінку Вченої ради академії при обговоренні відповідного питання на її засіданні.

Кафедра використовує всі аспекти навчальної роботи як у плані подачі навчального матеріалу, так і в плані контролю за його засвоєнням. При цьому ми враховуємо, що студенти не народжуються з вірою в те, що вони повинні покласти своє життя на алтар кафедри чи навчального закладу взагалі, – у них є й інші проблеми.

У процесі навчання кафедра організовує рі-

шення розрахункових завдань, тестування, проведення семінарів зі спеціалістами з виробництва за участю студентів, використовує навчальні фільми, телевізор, комп'ютери, інтернет. Окрім цього – навчальне обладнання: сепаратори, маслозбивачі, термостати, сушильні шафи, графопроектори, ноутбук, мультимедійний проектор, новітні аналізатори молока і т. д. Більшість із них, на жаль, придбано не за кошти «міцного» державного бюджету, а на основі, так званих, спонсорських відносин.

Нині ми капітально готуємо приміщення під комп'ютерний клас і відеотехніку. Це означає, що попереду в нас серйозна робота по його комплектації столами, кріслами, комп'ютерною і відеотехнікою. А це близько 50000 тис. гривень. Крім того ми вже приступили до створення лабораторії біохімії та мікробіології молока і м'яса, яку теж необхідно буде оснастити відповідними меблями, обладнанням, приладами, лабораторним посудом, хімієактивами. Це також гроші – і гроші немали.

До початку наступного навчального року плануємо за активною участю господарської частини відкрити ще кабінет дипломного проектування і самостійної роботи студентів, а також провести значний об'єм робіт, пов'язаних із ремонтом даху, освітлення, заміни вікон, утеплення приміщень кафедри і багато чого іншого. Все це разом, – плюс високі відповідальність і самодисципліна, стимулювання, мотивація та підвищення активності викладачів і студентів – це також складові інновації навчального процесу. Але, як бачимо, інновації вимагають капітальних вкладень, без яких ми не лише не перебудуємось, а просто не виживемо. Що вкладемо – те й будемо мати. Тобто, треба шукати додаткові джерела фінансування.

Вони можуть бути різні, наприклад, опікунська рада при ВНЗ, благодійний фонд факультету чи кафедри, додаткова оплата за навчання, тобто на комерційній основі (спеціалізація, транспорт, паливо, екскурсії й таке ін.), продаж навчально-методичної літератури, укладання госпдоговорів, платні послуги лабораторій, надання в оренду приміщень, використання розмножувальної техніки, комерціалізація спортивного табору, спорткомплексу і тому подібне.

Умови переходу суспільства до ринкових відносин поставили нині вищі навчальні заклади в досить тяжке становище. Чому? Та тому, що раніше про забезпечення майбутнього вищих навчальних закладів турбувалася держава. А випускники, тобто «свіжоспечені» спеціалісти (яких,

до речі, тоді постійно не вистачало), були на розхват. На моїй пам'яті: біля центральної прохідної академії і на студентському «п'ятачку» не хто-небудь, а перші секретарі райкомів партії (тобто нинішні губернатори районів) після випускних урочистостей «ловили» наших випускників, незалежно від того, хто з них куди одержував направлення на роботу, саджали в «Волги» й везли в господарства районів, де їх чекали посада, зарплата, дім або квартира, а декого ще й транспорт. Ото були інноваційні технології підготовки і працевлаштування випускників, то була турбота за розвиток господарств і батьківське піклування про молодих спеціалістів.

Сьогодні цього немає. Сьогодні вищий навчальний заклад підлягає ризику незатребуваності випускників у суспільстві, особливо на селі, бо воно продовжує відмирати, а тому робочих місць їм там просто не вистачає. Більше десятка років тому Ф.Т. Моргун попереджував, що «... сьогоднішні труднощі на селі з трудовими ресурсами – це лише прелюдія до драми, яка буде потім, якщо ми, не відкладаючи, не здійснимо сучасне комплексне всебічне обустройство села: житло, соцкультбунт, дороги і т.д.» [2].

П'ять років тому, окрилені «помаранчевою революцією» на політичні, економічні та соціальні зміни в суспільстві, молоді люди повірили новій владі та в своє світле майбутнє, особистий добробут. Однак всього того, що їм обіцяли, не сталося. Нині молодь із недовірою відноситься до влади і майже остаточно позбулась ілюзій стосовно допомоги держави у вирішенні її проблем.

На даному етапі при безкоштовному навчанні, згідно з Конституцією України, навчальному закладу доводиться вести пошук позабюджетних коштів для забезпечення свого існування. Тобто, ситуація у вищій школі сьогодні вкрай складна. Водночас значно зростають вимоги до організації її роботи й, передусім, до роботи кафедр вищого навчального закладу. Ті методи роботи, що були в колишніх умовах господарювання, стають, м'яко кажучи, недостатніми. Мабуть тому, й, особливо, з цілої низки інших причин, Україна взяла курс на Болонську систему навчання, хоча виконати вимоги цієї системи вона – в скрутне сьогоднішнє – неспроможна при тім, що професійно наша вища школа, безсумнівно, й не гірша. Українська система освіти (а це була радянська система) здатна конкурувати з системами освіти передових країн. Тому в умовах переходу до демократичної, правової держави, ринкової економіки, необхідності подолання можливого відставання від світових тенденцій розвитку інших країн може достатньо

було б суттєвої модернізації української освіти?... То, можливо, це має бути не шлях перебудови, а шлях удосконалення?

Свого часу С.М. Ніколаєнко підкреслював, що новації в системі освіти – річ особлива, але форсаж без відповідної підготовки суспільства ніяк не припустимий. Тому, розпочинаючи реформу системи освіти, прилучаючись до європейських традицій (а це потребує значного збільшення фінансування), вкрай важливо не втратити своє, – все те, що створено вітчизняною вищою школою, те, що спрямоване на забезпечення широти й об'єму знань і що сприяє засвоєнню освітньо-професійної програми підготовки спеціаліста власне будь-якої спеціальності.

Вивчаючи і запозичаючи європейські методи освіти ми не повинні в масовому пориві її реформування втратити власне обличчя, найкращі традиції в освітянській сфері.

Традиційна модель навчання дійсно потребує модернізації, бо ж вона ґрунтується на тому, що викладач надає інформацію, а студент сприймає, осмислює та аналізує її. Тобто, ведучою скрипкою є викладач, і досить важливим тут є не тільки об'єм виданої інформації, а й те, як вона використовується студентами, чи сприяє вона їх активації, виробленню в них креативного мислення, навичок самостійної праці й т. ін. «Гріхопадіння університетського навчання починається тоді, коли обов'язковим стає відвідування певних лекцій, практичних занять та загальної регламентації навчання. Самостійність і свобода – це найвищі цінності, що сприяють формуванню незалежним світоглядним установкам особистості» [8]. Проте, з іншого погляду, навчальний процес – це «дифузія» між викладачем і студентом, це тісні стосунки безпосереднього спілкування студента й педагога, це можливість взаємного творчого збагачення, це пошук істини, обмін емоціями, це спільна справа, яка породжує моральне й психологічне задоволення в обох її учасників. І це дійсно так, але за умови: по-перше, що викладач – будь він професор чи асистент – є взірцем моральності, честі й гідності вищої школи, прикладом для наслідування студентами як у професійному, так і особистому житті; по-друге, що студент прийшов до навчального закладу за знаннями, а не за дипломом, бо який би не був згаданий викладач, які б не були новітні, інноваційні технології, методичне забезпечення та матеріальна база ВНЗ, вони не сприятимуть студенту стати високоєрудованим і кваліфікованим спеціалістом, якщо він не має прагнення опанувати знаннями. Бо, як фігураль-

но зауважував всесвітньо відомий педагог О.В. Сухомлинський, «і сто найкращих учителів не зможуть навчити й одного учня, якщо той не захоче цього сам».

Обов'язковим напрямом в українській освіті, як, до речі, в будь-якій іншій, повинно бути виховання студентської молоді, яке нині в нашій вищій школі практично відсутнє. У нашому суспільстві, особливо за останні роки, накопичилося чимало фальші, обману, лицемірства, ілюзій... Багатьох людей сучасне життя б'є досить боляче, а декого (особливо слабких) просто ламає. Сьогодні (й, напевне, не від «солодкого» життя) багато хто шукає порятунку в молитвах, – і молодь також. Зрозуміло, що не молитви, а лише міцні знання допоможуть людям визначити завдання і напрями вирішення суперечностей у суспільних відносинах. Не дивлячись ні на які удари життя, кожен із нас повинен жити по совісті. Навколо нас люди, а не засоби виробництва й не конкуренти на ринку праці. Кожен із них прийшов у це життя, аби знайти в ньому своє місце, радіти, бути щасливим і жити не лише для себе, а й для людей, свого суспільства. «Для суспільства XXI століття стоїть проблема підвищення виховного потенціалу освіти, виведення його за межі технократичної парадигми» [6].

Виховання сьогодні також потребує педагогічно і психологічно обґрунтованого інноваційного підходу, позитивних прикладів самовідданого служіння людям, справі. На жаль, можна навести багато такого, на чому не можна виховувати нашу молодь. Наприклад, що вона бачить на екрані телевізорів, у кінотеатрах, на дискотеках? Уже багато років «Національне телебачення України» під прикриттям «свободи слова», «демократії», «прав особистості» «рекламує» непристойні способи «добування» грошей і явища масової безкультурності, безкарну корупцію і таке інше, що спонукає молодь забути свою історію, традиції, втратити честь, гідність, мораль, любов до землі, батьків [9]. Зміст багатьох телепередач, газетних текстів, сучасної популярної у молоді музики приводять нас до висновку про те, що людина під час опускається до рівня тварини. Основним змістом її є не високі ідеали краси, істини, добра, безкорисливості, працьовитості, а інстинкти (безумовні рефлекси) примітивних потреб – пити, їсти і розмножуватися. Багато хто з молодих сьогодні без мату й спиртного і слова не скаже, бо окрім таких слів інших не засвоїли. Якщо не вірите – пройдіть вулицями міста, і Ви все це і почуєте, і побачите.

Прямо біля обласної адміністрації – на розі

вулиць Жовтневої і Г. Сковороди – знаходиться великий стенд. Що на ньому написано? «Наркотики – НІ, СНІД – НІ, а безпечний секс – ТАК!». Не кохання – вірне, ніжне і чисте – а секс, та ще й безпечний, після якого деякі партнери цього процесу навіть імені один одного не знають... Що мав на увазі автор цієї писанини, якщо її перекласти російською мовою, важко сказати. Системи освіти, справжнього виховання і культури «замінили статеве виховання учнівської молоді, запровадивши, так звані, уроки «сексуальної культури» з початкових класів» [9].

Щербань П.М., заслужений учитель, який усе життя присвятив освіті, розглядаючи питання моралі, як основи життєдіяльності нації й виховання громадян-патріотів України, висуває перед вищою професійною освітою чимало питань, зокрема:

- чому систему освіти не турбує той стан, коли у багатьох студенток у сумці, замість книжки, презервативи і цигарки?

- чому кожна десята повія є школяркою або студенткою?

- чому понад сім мільйонів найбільш працездатних громадян України, у тому числі 6 тисяч докторів і кандидатів наук, працюють за її межами?

- чому в Україні щоденно зростає кількість мільйонерів і мільярдерів, а понад 80 % населення живе за межею бідності?

Якщо ми не будемо намагатися дати мотивовані відповіді на ці й подібні запитання, підкреслює автор, ми, працівники вищої освіти, не виправдаємо звання вчених.

«Здавалося б, Україна має все, щоб мати вагомий у світі вигляд. На жаль, ми не те що допомогти іншим нездатні – самі стоїмо в черзі за гуманітарною допомогою» [9]. Ось де непочатий край для інновацій, тобто для позитивних змін у нашому суспільстві, для профілактики всього «інфекційного» в нашому житті. А для цього треба використовувати всі фактори, які формують соціальну поведінку особистості, й не обов'язково тільки новітні, а й добре забуті старі, бо, як писав Е. Кондильяк, «Краща манера вчити інших – це вести їх тим же шляхом, по якому йшли самі для того, щоб створити себе».

Резюмуючи сказане, доцільно зауважити, що кафедра не є юридичною особою, але в рамках ВНЗ вона має відокремлену територію, майно,

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Галузевий стандарт вищої освіти України: Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра. Освітньо-професійна програма підготовки

навчально-допоміжний, науковий і викладацький персонал. В умовах ринкової економіки нова філософія менеджменту змінила поняття «керівництво». Якщо раніше керівництво покладалося на адміністрування, тобто на силу влади і розпорядження, то зараз воно діє на підставі згоди і співпраці працюючих у колективі. Якщо раніше нерідко призначали робітника відповідальним за якусь сферу діяльності, тобто на посаду, не враховуючи його бажання і згоди до цього інших людей, – то сьогодні цього вже робити не можна, бо умови дії керівника вже змінилися. Інновації потрібні й у самому управлінні персоналом, яке класифікується за різними ознаками: функціональному, технологічному, організаційному, інформаційному та ін. [5]. І якщо колега став професором – це ще не означає, що він уже може керувати кафедри, її різноплановою діяльністю, що охоплює процеси як внутрішнього життя кафедри, так і її взаємодію з зовнішнім середовищем. Цьому мистецтву треба вчитися цілеспрямовано, не шкодуючи ні сил, ні свого особистого часу на благо кафедри та її колективу, підвищення продуктивності її праці, в тому числі і з впровадження інноваційних технологій навчання, набуваючи з роками досвіду управління.

Вища школа передбачає підвищення кваліфікації викладачів із різних дисциплін. То, очевидно, треба було б, особливо за сучасних умов діяльності вузів (коли різко змінилися вимоги до управління), скласти і план підвищення кваліфікації не просто як викладача, а саме як завідувача кафедри – на відмінній базі досвідченого управлінця-аксакала з використанням інновації в філософії сучасного менеджменту, що включає різні сфери діяльності: організаційно-управлінську, соціальну, навчально-виховну, методичну, наукову сфери особистості самого завідувача кафедрою, сферу власне менеджменту – здібність керувати самим собою; і кожна з цих сфер має свої вимоги до рівня знань, умінь й навичок. Якщо завідувач кафедри відповідатиме всім вимогам цих сфер діяльності, то й інновації обов'язково будуть використані в процесі роботи кафедри. Прикро, але сьогодні, на жаль, підвищенням кваліфікації у середньому в Україні охоплено лише 8% працюючих; періодичність її становить 12,5 років, а в сільському, рибному господарствах, торгівлі – від 60 до 100 років [4].

бакалавра. – К.: Вид. МОН України, 2005. – 99 с.
2. *Інатов Е.Ф.* Проблеми сучасної вищої школи // Творчість та освіта у вимірах ХХІ століття.

ЗАПРОШУЄМО ДО ДИСКУСІЇ

- Матеріали VIII Міжнародної наук.-практ. конф. – К.: «Екмо», 2005. – С. 85-86.
3. *Моргун Ф.Т.* Конец света? Или... – Белгород: «Крестьянское дело», 2005. – 288 с.
4. *Николаєнко С.М.* До питання формування комплексної законодавчої бази у сфері освіти // Демократичні процеси та демократична освіта – основи розквіту соборності в Україні. Матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. – Полтава, 2005. – С. 3-11.
5. *Резник С.Д.* Управление кафедрой: Учебник. 2-е изд. – М.: ИНФРА, 2004. – 635 с.
6. *Самодрин А.П.* Формування навчально-освітнього простору регіону. Монографія. – Кременчук, 2005. – 604 с.
7. *Федоренко І.П.* Сучасний стан та перспективи розвитку науки та нових технологій // Творчість та освіта у вимірах XXI століття. Матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. – К.: «Екмо», 2005. – С. 85-86.
8. *Шейко С.В.* Філософсько-освітня засади демократизації діяльності вищого навчального закладу XXI століття // Демократичні процеси та демократична освіта – основи розквіту соборності в Україні. Матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. – Полтава, 2005. – С. 30-31.
9. *Щербань П.М.* Мораль – основа життєдіяльності нації і виховання громадян-патріотів України // Демократичні процеси та демократична освіта – основи розквіту соборності в Україні. Матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. – Полтава, 2005. – С. 38-45.

УДК 378:001:168.5

© 2009

*Дуденко В.П., доктор сільськогосподарських наук,
Садовніков В.К., кандидат технічних наук
Полтавська державна аграрна академія*

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО НАУКИ У ВНЗ

Рецензент – доктор сільськогосподарських наук, професор В.М. Тищенко

Розглядається питання удосконалення роботи сільськогосподарської науки у ВНЗ, зокрема оцінки економічної ефективності наукових розробок та покращання якості публікацій. Для всебічного обговорення питання Міністерству освіти та науки і Мінагрополітики рекомендується організувати науково-методичну конференцію з проблеми „Система ведення науки та оцінка практичних результатів наукових досліджень”, на якій варто розглянути питання впорядкування вимог щодо науки у ВНЗ та розробку й обговорення „Положення про науку у ВНЗ”.

Питання удосконалення роботи сільськогосподарської науки, зокрема у вищих навчальних закладах, своєчасне й потребує всебічного вивчення та аналізу. Як і результати інших видів діяльності людини, прикладна наука повинна бути відповідно оцінена (сертифікована). Основними завданнями прикладної науки й критеріями оцінки є економічна ефективність від впровадження її результатів у виробництво та якісні наукові публікації.

Щодо ВНЗ, то – крім вказаних вище завдань науки – ми повинні залучати здібних студентів до планування й проведення експериментальних досліджень та аналізу їх результатів, що забезпечить формування в них творчого мислення. Прикро, що сьогодні, оцінюючи ефективність наукової роботи у вищих навчальних закладах (при визначенні рівня їх акредитації Міністерством агрополітики), чомусь не береться до уваги головний критерій оцінки роботи прикладної науки – економічна ефективність від впровадження результатів закінчених науково-дослідних робіт у виробництво. В системі Мінагрополітики та УААН відсутнє навіть „Положення про виробничу перевірку”. Крім цього в рейтингах оцінки наукової роботи відсутній показник кількості планових наукових робіт студентів; немає також відповідних вимог щодо якості публікацій, зокрема обов'язковості посилання на річні наукові звіти з наведенням строків організації експериментів, методики та місця їх проведення, тощо. На сьогодні в країні відсутнє „Положення про науку у ВНЗ”.

Результативність наукових розробок у значній мірі залежить, з нашого погляду, від наведеної нижче системи організації наукових досліджень і експериментів (див. схему).

Успіхи чи недоліки в роботі тих або інших організацій залежать від рівня керівництва з боку відповідних Міністерств і відомств. Буває, що навіть якість побажання з боку керівництва Міністерств сприймається як настанова до активних дій. Так, міністр освіти та науки І. Вакарчук наголошує, що „без науки немає якісної освіти”. Ця теза була поставлена на озброєння і навчальними закладами Міністерства аграрної політики. Тоді чому ж Міністерством аграрної політики і понині не відпрацьована відповідна система оцінки результатів наукових досліджень та їх практичної користі для держави, – з одного боку, і не враховується відсутність або недостатнє забезпечення матеріально-технічної бази, – з іншого? Таким чином складається ситуація, коли керівники ВНЗ та їх підрозділів ставляться в складне становище у плані чесного виконання цих вимог.

Авторам, які свого часу подолали чималі труднощі у реалізації своїх наукових розробок (зокрема планування, проведення експериментів, системи впровадження наукових розробок у виробництво, публікації статей та книг), стає просто не по собі, коли вони спостерігають, як легко декому живеться, як дехто гарно „вписався” в систему безконтрольності, що панує в державі. В нас популярний вислів: „У державі порядку немає, відсутнє фінансування... Хоч щось робиться – і то добре...”. Така позиція приводить до того, що наука останнім часом впала до рівня „юних техніків” та „юних натуралістів” середніх шкіл.

Нам би хотілося започаткувати в колективі відверті, відкриті й чесні стосунки на всіх рівнях, замість обережності, закритості та лицемірства. При цьому важливо, щоб за таких стосунків ніхто не тримав один на одного образи, – всі ми люди, і кожна людина розумна по-своєму, і кожна має право на помилку й повинна навчитися лояльно сприймати критику.

ЗАПРОШУЄМО ДО ДИСКУСІЇ

Система організації наукової роботи у ВНЗ

Етапи проведення НДР// реалізація їх результатів	Контроль та оцінка результатів НДР
1. Підготовчий період: - планування й реалізація оновлення матеріально-технічної бази та кадрового складу; - аналіз науково-технічної та патентної літератури і вивчення об'єкта дослідження; - наукове визначення й відпрацювання програми НДР, у т.ч. і по магістратурі	Контроль за реалізацією планів, у тому числі з оновлення матеріально-технічної бази. Рецензування та обговорення програм на кафедрах і НТР факультету (протокол)
2. Проведення експериментальних робіт// ведення журналів первинного обліку	Прийом та оцінка експериментальних робіт, наукової обґрунтованості виконання, достовірності та перевірка ведення первинної документації (акт)
3. Аналіз матеріалів експериментів (досліджень) і написання річних звітів// публікації та доповіді на науково-технічних конференціях	Рецензування та обговорення на кафедрах і радах факультетів
4. Написання підсумкового звіту по закінчених НДР	Незалежні рецензії, розгляд на кафедрах, на Раді факультету стосовно рекомендації до виробничої перевірки; оцінка щодо можливості написання дисертації (протокол)
5. Проведення виробничої перевірки результатів НДР	Акт (рекомендації до впровадження у виробництво)
6. Написання дисертаційних робіт// впровадження результатів НДР у виробництво	Розгляд дисертацій на розширеному засіданні кафедри
7. Підготовка узагальнюючих видань (книги, підручники, посібники) у видавництвах, визначених Міністерством освіти та науки	Акт експертизи в ВНЗ, незалежне закрите рецензування та розгляд на редакційній раді видавництва

В академії, як і в інших ВНЗ, відсутні конкретні плани оновлення керівного складу та матеріально-технічної бази. При плануванні останньої в якості критерію повинен братися рівень забезпечення матеріалами та обладнанням планових лабораторних занять студентів й експериментальних робіт студентів магістратури й аспірантів. Аби реалізувати ті чи інші роботи необхідно, безумовно, завчасно планувати й залучати фахівців відповідного профілю, забезпечивши попереднє освоєння ними відповідних технічних засобів. У нас же існує практика, коли окремі керівники беруть аспірантів без попереднього вивчення об'єктів дослідження і навіть за відсутності відповідного для досліджень обладнання. До речі, саме використання нового технічного засобу, зокрема сонячних батарей, – ще не підстава для планування експериментальних робіт аспірантів. Потрібно обґрунтувати доцільність їх використання, технічні недоліки та визначити шляхи їх подолання. На думку авторів, краще не планувати аспірантські роботи за такою тематикою, аби не давати марно людям надію...

Що стосується системи ведення наукової роботи, то основними ланками є програми науко-

во-дослідних робіт і річні звіти. Передусім це стосується роботи аспірантів. В академії ж не практикується належне оформлення та рецензування звітів із науково-дослідних робіт. Так, до речі, авторів даної статі за 10 років роботи в академії так ні разу не запрошували на заслуховування й рецензування звітів аспірантів, хоча саме повний звіт повинен бути підставою для оформлення дисертації.

Щодо апробації наукових досліджень, то вона включає доповіді на науково-практичних конференціях та наукові статті в збірниках наукових праць. З іншого боку, статті та матеріали конференцій – це база для написання підручників, посібників і книг, які б використовувалися в навчальному процесі.

Щодо наукових праць, то вони в переважній більшості не є результатом власних досліджень авторів. У них під час не вказуються строки виконання досліджень, місце їх проведення, методика досліджень. Нерідко в публікаціях відсутні результати статистичного аналізу інформації, зокрема помилки дослідів та достовірності одержаних результатів. Яка наукова цінність таких статей у плані їх використання в навчальному

процесі, розробки рекомендацій виробництву та при написанні підручників чи посібників?

Узагальнюючі видання (книги, підручники, посібники) повинні готуватися на підставі матеріалів особистих досліджень авторів (30-50%) та результатів аналізу науково-технічної літератури (статей у журналах і збірниках наукових праць). В узагальнюючих виданнях викладачів академії, зазвичай, на жаль, відсутні власні наукові дані (таблиці, графіки, діаграми) та аналіз публікацій інших авторів, а це якраз і є основними формами пізнання предмету й формування з їх допомогою наукового мислення у студентів.

Щодо реальної економічної ефективності – надходження коштів на рахунок академії – від впровадження дисертаційних робіт у виробництво, то вона (крім результатів селекційних робіт) практично відсутня.

Зрозуміло, що відпрацювання системи керівництва прикладною сільськогосподарською наукою та оцінки ефективності її роботи надто складна проблема й потребує системного підходу. Для забезпечення організації системи керів-

ництва наукою Міністерству освіти та науки і Мінагрополітики доцільно, з нашого погляду, провести науково-практичну конференцію з проблеми „Система ведення науки та оцінка практичних результатів наукових досліджень”, на якій доцільно було б розглянути питання упорядкування вимог щодо етапів проведення експериментів та критеріїв оцінки їх результатів, зокрема економічної ефективності від впровадження рекомендацій науки у виробництво та підвищення якості наукових публікацій. При цьому особливу увагу варто б звернути на організацію відпрацювання „Положення про науку в ВНЗ”, „Положення по проведенню виробничих перевірок закінчених НДР” та забезпеченню централізованого видання підручників і посібників з окремих дисциплін.

У плані підготовки до конференції відповідним Міністерствам доцільно провести перевірку окремих навчальних закладів у розрізі згаданих вище питань системи ведення прикладної науки та оцінки її практичних результатів.